

Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlık İle Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği: Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Aracı Rolü

Ahmet Çağlar Özdoğan ¹, Fulya Cenkseven Önder ²

Öz

Bu araştırmada ergenlerde ebeveynin duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü incelenmiştir. Araştırma 423 kız, 353 erkek olmak üzere toplam 776 lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler 14-19 yaş aralığında olup, yaş ortalamaları 16.38'dir (Ss=1.13). Araştırmada veriler "Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği", "Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği" ve "Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde korelasyon analizi, aracılık için regresyon analizi ve dolaylı etki testinin anlamlılığı için ise bootstrap analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda reaktif-proaktif saldırganlığın duygu düzenleme güçlüğü ile pozitif, ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile negatif yönde anlamlı ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Regresyon temelli bootstrapping sonuçları duygu düzenleme güçlüğünün, anne ve babaya duygusal erişilebilirlik ile reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide kısmi aracı role sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçların ergenlerin özellikle okullarda saldırgan davranışların azaltılabilmesi için kullanılabileceği ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara kaynak olabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Reaktif - Proaktif saldırganlık
Ebeveyn duygusal erişilebilirliği
Duygu düzenleme güçlüğü

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 25.10.2017
Kabul Tarihi: 09.03.2018
Elektronik Yayın Tarihi: 16.04.2018

DOI: 10.15390/EB.2018.7576

¹ Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkiye, caglarozdogan@gmail.com

² Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkiye, fulyac@gmail.com

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre (2002; aktaran Miles vd., 2015) saldırgan davranışlar ve şiddet içerikli olaylar, 15-44 yaş arası ölüm olaylarının en önemli ve ilk sıradaki nedeni durumunda olup, yine saldırgan ve antisosyal davranışlar ruh sağlığı servislerinde oldukça yaygın bir davranış bozukluğu konumundadır (Dean, Duke, George ve Scott, 2007). Ayrıca saldırganlık okul psikolojik danışmanlarının okul ortamlarında karşılaştıkları en önemli davranışsal sorunlardan biri durumundadır ve okullarda giderek yaygınlaşmakta olan şiddet olayları üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir konuma ulaşmaktadır (Uz Baş, Öz ve Topçu Kabasakal, 2012; Yurtal ve Cenkseven, 2007). Saldırgan davranışlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok toplumda yaygınlık göstermektedir ve saldırgan davranışların günümüzdeki boyutu birçok toplumda saldırganlığın sosyal bir problem olarak algılanması için oldukça yeterli düzeydedir (Anderson ve Huesmann, 2003).

Saldırgan davranışların boyutu ve yaygınlığı bu konunun üzerinde önemle durulması gereken bireysel ve sosyal bir mesele haline gelmesine neden oluşturmaktadır ve bu konuya daha bilinçli ve hassasiyetle yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Saldırganlığa dair yapılan çalışmalar incelendiğinde ise (Miller ve Lynam, 2006; Raine vd., 2006; Hubbard, McAuliffe, Morrow ve Romano, 2010) saldırganlığın boyutu ve ciddiyeti bu konuyu daha bilinçli incelemek için saldırganlığı alt boyutlarına ayırıp incelemek gerekliliğini ortaya koymuştur.

Alanyazında saldırganlık farklı şekillerde sınıflandırılarak incelenmektedir. Bu sınıflamalardan biri de saldırganlığı, reaktif ve proaktif saldırganlık olmak üzere iki farklı gruba ayırarak incelemektir (Robertson, Daffern ve Bucks, 2012). Reaktif saldırganlık tehdide veya provokatif bir eyleme karşı kendini koruma amacıyla yapılan saldırganlık türünü betimlerken; proaktif saldırganlık ise kasıtlı, planlı, istemli olarak zarar verme amacıyla yapılan saldırganlık türünü betimlemektedir (Pulkkinen, 1996). Marsee ve Frick (2007) reaktif ve proaktif saldırganlık türünün bilişsel ve duyuşsal olarak farklı bir yapıya sahip olduklarını ve bu durumda bu saldırganlık türlerinin birbirlerinden farklı bir yapı oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Reaktif saldırganlık engellenmeye kızgınlıkla veya düşmanca tepki gösteren davranıştan kaynaklanan engellenme-saldırganlık hipotezi ile en tutarlı model gibi görülmektedir (Fite, Rathert, Stoppelbein ve Greening, 2012). Reaktif saldırganlık modeline göre engellenmeler hoşça gitmeyen durumlardır ve bu durum olumsuz duyguların ve saldırgan eylemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Crick ve Dodge, 1996). Artan bu olumsuz duygular engellemeyi oluşturan kaynağa karşı zarar verme veya kendini savunma amacıyla saldırgan davranışların meydana gelmesine ve saldırgan eylemlerin artmasına neden olabilmektedir (Polman, Orobio de Castro, Koops, van Boxtel ve Merk, 2007).

Sosyal-bilişsel ilişkiler açısından reaktif saldırganlık, düşmanca belirlenen önyargı ve tutumla, saldırgan eylemlerle ve sosyal problem çözme becerisiyle pozitif ilişkilidir (De Castro, Merk, Koops, Veerman ve Bosch, 2005). Kızgın ve misillemeci doğası gereği reaktif saldırganlık sosyal ortamda kişilerin açıkça belli olmayan davranışlarına düşmanca bir niyet atfetme eğilimi ile ilişkilendirilmektedir (Crick ve Dodge, 1996; Dodge ve Coie, 1987; De Castro, Slot, Bosch, Koops ve Veerman, 2003). Düşmanca niyet atfetme önyargısı kızgınlık, gerilim ve duygusal bozulmaya neden olabilir ve kişide güçlü olumsuz tepkiler ortaya çıkabilmektedir (Crick ve Dodge, 1996; Hubbard, Dodge, Cillessen, Coie ve Schwartz, 2001; Schwartz vd., 1998; Smithmyer, Hubbard ve Simons, 2000). Bu modele göre bireyler sosyal olaylara ilişkin geçmiş deneyimlerinden elde ettikleri birtakım şemalardan dolayı etkileşimde buldukları kişilerin davranışlarına karşı düşmanca niyet atfetme eğilimi göstermektedirler. Bu sosyal olaylardaki dürtülere karşı düşmanca niyet atfetme özelliği veya önyargı özellikle reaktif saldırgan eylemlerin oluşmasına neden olmaktadır (Erdley, Rivera, Shepherd ve Holleb, 2010).

Proaktif saldırganlık para veya statü elde etme, iyi bir etki oluşturma, mağdur kişileri kontrol etme veya özsaygı durumunu yükseltme gibi arzu edilmiş bir sonuca ulaşma güdüsü tarafından nitelendirilmiştir (Berkowitz, 1993). Reaktif saldırganlıktan farklı olarak, proaktif saldırganlık tehdide yönelik savunucu bir tepkiyle karakterize değildir. Onun yerine, oldukça organize, soğukkanlı ve kasıtlı bir davranış olarak tanımlanır (Hubbard vd., 2001). Proaktif saldırganlık saldırganlığı bir nesneyi veya arzulan bir hedefi elde etmek için kullanmayı öğrenen sosyal öğrenme teorisiyle en tutarlı model gibi görünmektedir (Bandura, 1973; Card ve Little, 2007). Sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde saldırgan davranış öğrenme yaşantılarına ve bu davranışların da dışsal pekiştireçler tarafından yönlendirildiği varsayımına dayanmaktadır (Geen, 2001). Saldırgan eylemlerin sonunda olumlu sonuç beklentileri ve saldırgan eylemler neticesinde istediği şeyi elde etme durumu saldırgan davranışların sergilenmesine neden olmaktadır (Card ve Little, 2007).

Dodge (1991) reaktif ve proaktif saldırganlığa ilişkin olarak; ebeveynlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı olumsuz tutumlarının çocukların sosyal ortam içerisinde arkadaş ilişkileri kurma becerisi üzerinde olumsuz etki yaptığını vurgulamaktadır. Reaktif saldırganlık eğilimi yüksek olan kişiler tehlikeye veya tehdide karşı karşıt olarak tepki vermeyi aile içerisinde öğrenmektedirler. Diğer yandan proaktif saldırgan çocuklar ise ebeveynlerinin davranışlarını gözlemleyerek ve saldırgan eylemlerin sonucunda saldırganlığın göreceli olarak işe vuruk çözümü sonucunda bu davranışı pekiştirmektedir ve problem çözme durumunda bu davranışları tekrar kullanmaktadırlar (aktaran Vitaro, Brendgen ve Tremblay, 2002)

Alandaki birçok araştırmacı çocukların ve ergenlerin sosyal ve duygusal gelişimlerdeki en önemli etkenin aile yaşantıları olduğunu belirtmektedir (Darling ve Steinberg, 1993; Skripkauskaitė vd., 2015). Alanda yapılan birçok araştırma (Eron, Huesmann ve Zelli, 1991; Darling ve Steinberg, 1993; Conger vd., 2012; Werner, 2004; Er, 2014) ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzlarının çocukların ev dışında özellikle de okulda saldırgan davranışlara ve gelişimsel olarak ergenlik döneminde birtakım antisosyal davranışlara yol açtığını bulgulamaktadır. Ebeveyn ve çocuk etkileşiminin duygusal olarak gelişime etki eden yeni boyutu 1991 yılındaki yapılan çalışmalara dayalı olarak geliştirilen ebeveyn duygusal erişilebilirlik kavramıdır. Bu kavram ebeveyn ve çocuk arasındaki karşılıklı etkileşiminin kalitesini tanımlamanın bir diğer ve yeni boyutunu oluşturmaktadır.

Ebeveyn duygusal erişilebilirlik kavramı bağlanma kuramı temelinde türetilmiş olup temelde ebeveyne ait tepkiler, duyarlılık ve duygusal katılım alanlarına odaklanmaktadır (Biringen, 2000). Sroufe (2005) ebeveynleri veya bakım veren kişiler tarafından reddedici ve duyarsız davranılan çocukların sosyal ilişkilerinde güvensiz ve tutarlı olmayan bir davranış örüntüsü sergileme eğilimi içinde olduğunu ve bu şekilde güvensiz bağlanan çocukların sosyal ortamda diğer kişilere karşı saldırgan bir tutum sergilediğini belirtmektedir. Marici (2015) aile içerisinde ebeveyn ve çocuk arasındaki aile bağlarının gelişiminde duyguların merkezi rol oynadığını bulgulamıştır. Aile içerisinde duygusal yaklaşımlardan uzak, ilgisiz ve katı kurallarla eğitilen çocuğun duygusal ve davranışsal olarak bozulduğunu ve bu şekilde yetiştirilen çocukların büyüdüğünde düşmanca önyargılı tutum ve davranışları ve saldırgan davranışlarla problem çözme becerisi sergilediğini belirtmektedir. Bu çocuklar özellikle sosyal ortamda diğer insanlarla etkileşime başladıklarında, özellikle tahrik olma durumunda duygu düzenlemede güçlük ve sosyal bilişsel önyargılar bileşimi ile özellikle reaktif saldırgan davranışlar sergilemesine neden olmaktadır (Mcauliffe, Hubbard, Rubin, Morrow ve Dearing, 2007).

Bağlanma biçimi, ebeveyn çocuk yetiştirme tarzı ve aile içerisinde ebeveynlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı duygusal ilişkilerini yansıtmaya becerileri ve bu ilişkinin kalitesi, ailenin duygusal iklimini oluşturmaktadır ve aynı zamanda bu durum aile içerisinde özellikle çocukların duygu düzenleme becerileri edinmelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Morris, Silk, Steinberg, Myers ve

Robinson, 2007). Duygu düzenleme kavramı; bir kişinin hedefleri doğrultusunda özellikle yoğun ve geçici duygu durumlarının izlenmesi, değerlendirilmesi ve değiştirilmesinden sorumlu olan içsel ve dışsal süreçler olarak tanımlanmaktadır (Thompson, 1994; Gross ve Thompson, 2007). Gratz ve Roemer (2004) etkili duygusal düzenlemeyi duyguların anlamını ve tanınmasını içeren, duyguların kabulüne dayanan ve olumsuz bir duygu deneyimlenmesi durumunda hedef yönelimli davranışları sürdürme yeteneğini içinde barındıran bir yapı olarak tanımlamışlardır. Uyum becerilerine yönelik olarak duygu düzenleme becerilerinin deneyimlenen duygunun değiştirilmesinden ziyade bu duygunun yoğunluğu ve süresinin azaltılmasını içerdiğini vurgulamaktadır.

Ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimler çocuğun duygu düzenleme becerileri üzerinde önemli bir etki oluşturmaktadır (Stifter ve Spinrad, 2002; Sarıtaş ve Gençöz, 2011). Aile bağlamı içerisinde çocuk duygu düzenleme becerilerini gözlem yoluyla öğrenmektedir ve ebeveyn uygulamaları ve davranışları çocuğun sosyalleşme süreci içerisinde duygu düzenleme becerileri üzerinde etkili olmaktadır (Morris vd., 2007). Duygu düzenleme kavramı çocukların sosyal gelişmelerinin önemli bir boyutunu oluşturur (Halberstadt, Denham ve Dunsmore, 2001; Thompson, 1994) ve duygu düzenleme becerilerindeki yetersizlik ilerleyen dönemlerde bilişsel ve sosyal gelişimde yetersizliğe ve saldırgan davranışlara neden olabilmektedir (Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 1998; Morris vd., 2007). Belirli olaylar karşısında olumsuz duygulanım olayların neticesinde doğacak olan olumsuz sonuçlara zemin hazırlamaktadır (Spector, Fox ve Domagalski, 2005). Olumsuz olaylara karşı içsel olarak olumsuz duygulanım sosyal ortamda diğer insanlara karşı dışsal olarak saldırganca bir tutuma dönüşmektedir (Martinko, Gundlach ve Douglas, 2002). Duygu düzenlemenin saldırganlık üzerindeki rolüne ilişkin olarak çalışmalar saldırgan çocuk ve ergenlerin duygu düzenleme stratejilerini saldırgan olmayan kişilere göre daha az kullandığını bulgulamaktadır (De Castro vd., 2005; Silk, Steinberg ve Morris, 2003). Crick (1995; aktaran Kawabata, Alink, Tseng, Van Ijzendoorn ve Crick, 2011) reaktif saldırganlık ile duygu düzenleme becerileri arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Ortaya çıkan sonuç duygu düzenleme becerilerini etkin kullanamayan grubun reaktif saldırganlık eğilimi yüksek olarak bulgulanmıştır.

Saldırganlık dönemsel olarak bakıldığında yaşamın hemen her döneminde görülebilmektedir fakat gelişimsel dönemler içerisinde saldırgan davranışların dışa yansıma biçimi ve şiddeti farklılaşmaktadır (Anderson ve Huesmann, 2003). Yaşamın hemen hemen her döneminde görülebilen saldırgan davranışların en tehlikeli olduğu dönem ise ergenlik dönemidir. Bu dönemdeki kişiler daha erken yaşta kişilere göre göreceli olarak daha fazla saldırgan davranışlar sergilemektedirler ve ayrıca yine bu dönemdeki kişiler saldırganca davranışlar esnasında tehlikeli olabilecek araçları daha sıklıkla kullanma eğilimi göstermektedirler (Verlinden, Hersen ve Thomas, 2000). Ergenlik dönemi bir dizi fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimlerin yaşandığı ve ergen ve ebeveyn arasındaki ilişkilerin karakterize edildiği önemli bir dönemi temsil etmektedir (Babore, Picconi, Candelori ve Trumello, 2014). Bu dönem bilişsel-duyuşsal gelişim içerisinde somut bir şekilde duygu düzenleme stratejilerinin kullanıldığı ve bu bağlantıların değerlendirilmesi için en uygun dönemdir (Pena ve Pacheco, 2012). Bu durum ergenlik dönemi içerisinde hormonal değişimlerden, bilişsel ve sosyal gelişimlerden, ergenin hayatındaki çeşitli stresörlerden kaynaklanabilmektedir (Forbes ve Dahl, 2010; Somerville, Jones ve Casey, 2010). Duygu düzenleme becerileri çocukluktan ergenliğe değişiklik gösterebilmektedir (Guyer, Caouette, Lee ve Ruiz, 2014). Bu dönem içerisinde özellikle akranlar tarafından oluşturulan sosyal baskı ergenler için başlıca stres kaynağı oluşturabilmektedir (Oudekerk, Allen, Hessel ve Molloy, 2015) ve ayrıca özellikle ebeveynler tarafından ergenlerin özgürlüklerini kısıtlayıcı birtakım davranışlar, duygulanımın psikofizyolojik düzenlemesini etkileyen bir dürtüsel öfkeye neden olabilmekte ve bu durum da duygu düzenleme becerilerini olumsuz etkileyebilmektedir (Cook, Chaplin ve Stroud, 2015).

Duygular, araştırma ve kuramlarda insandaki şiddet ve saldırgan eğilimlerin temelini oluşturan merkezi bir yere sahiptir. Belirli olaylar karşısında olumsuz duygulanım olayların neticesinde doğacak olan olumsuz sonuçlara zemin hazırlamaktadır (Spector vd., 2005). Olumsuz olaylara karşı içsel olarak olumsuz duygulanım sosyal ortamda diğer insanlara karşı dışsal olarak saldırganca bir tutuma dönüşmektedir (Martinko vd., 2002). Aile duygularımızın oluştuğu ilk sosyal ortamdır. Kendimiz ve diğerleri hakkında ne gibi duygusal tepkiler vereceğimizi, bu duygularla ilgili düşüncelerimizi ve nasıl ortaya koyacağımızı aile içerisinde öğreniriz. Ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri duygusal yaklaşımlar ve tutumlar, çocukların duygusal yaşamlarının bir çerçevesini oluşturmaktadır (Goleman, 2011). Dolayısıyla ebeveyn uygulamaları ve davranışları çocuğun sosyalleşme süreci içerisinde duygu düzenleme becerileri üzerinde etkili olmaktadır (Morris vd., 2007) ve bu durum ergenlerin sosyal ortamda sorunla karşılaştığında saldırganca bir tutum sergilemesine neden olabilmektedir (Garnefski, Legerstee, Kraaij, Van den Kommer ve Teerds, 2002). Bütün bu durumlar ele alındığında ergenlerin saldırgan davranışlarının altında ebeveyn uygulamalarının etkisinin bulunduğu ve ebeveynlerin uygulamalarının da ergenlerin duygu düzenleme becerileri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki oluşturduğu görülmektedir. Bu etkenlerden dolayı ergenlerin saldırgan davranışları ve ebeveynlerin duygusal yaklaşımları arasında duygu düzenlemenin aracı bir etki oluşturabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma açısından düşündüğümüzde, alanyazın taramaları sonucunda genel olarak aile yaşantıları, duygusal süreçler ve saldırganlık arasında ilişki olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır. Aynı zamanda ailenin duygusal ikliminin de çocukların duygu düzenleme becerilerinde etkisi olduğu görülmektedir. Saldırganlığı neden sonuç ilişkisi çerçevesi içerisinde ele aldığımızda reaktif-proaktif saldırganlık ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında duygu düzenleme güçlüğünün nedenselliğini ortaya koymaya yönelik aracı etki sınaması bu açıdan önemli görülmektedir. Ayrıca günümüz toplumlarının ciddi bir sorunu olan saldırganlığa dair yapılan çalışmalar saldırganlığın boyutu ve ciddiyeti dolayısıyla bu konuyu daha bilinçli incelemek için saldırganlığı alt boyutlarına ayırıp incelemek gerekliliğini ortaya koymuştur. Reaktif ve proaktif saldırganlık ayrımı, bu konuyla ilişkili olarak yapılacak çalışmaları daha net bir şekilde görmemizi, incelememizi ve daha bilinçli olarak yaklaşım uygun önleme stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Yapılan araştırmalar saldırgan davranışların özellikle 15-17 yaş dönemi arasında daha yoğun ve ciddi düzeyde yaşandığını ve bundan sonraki yıllarda bu tür problem davranışlarda azalma olduğunu ortaya koymaktadır (Ögel, Tarı ve Yılmazçetin Eke, 2006; Verlinden vd., 2000). Bu durumdan dolayı ilgili yaş grubu itibarıyla lise öğrencileri üzerinde yapılacak olan araştırmalar saldırgan ve anti-sosyal davranışlar açısından en dikkate alınması gereken dönem olmasıyla birlikte saldırgan davranış yordayıcılarının ve uygun önleme stratejilerinin sunulması için bu dönem üzerinde yapılacak çalışmalar önemli olarak görülmektedir. Bu amaçla bu çalışmada ergenlerde reaktif-proaktif saldırganlıkla ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasındaki ilişki ve bu ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu genel amaç çerçevesinde araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

- H1. Anne ve babaya duygusal erişilebilirlik ile reaktif-proaktif saldırganlık ve duygu düzenleme güçlüğü arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler vardır.
- H2. Duygu düzenleme güçlüğü ile reaktif ve proaktif saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler vardır.
- H3. Duygu düzenleme güçlüğü anneye duygusal erişilebilirlik ile reaktif saldırganlık arasında aracı role sahiptir.
- H4. Duygu düzenleme güçlüğü babaya duygusal erişilebilirlik ile reaktif saldırganlık arasında aracı role sahiptir.

- H5. Duygu düzenleme güçlüğü anneye duygusal erişebilirlik ile proaktif saldırganlık arasında aracı role sahiptir.
- H6. Duygu düzenleme güçlüğü babaya duygusal erişebilirlik ile proaktif saldırganlık arasında aracı role sahiptir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, lise öğrencilerinin anne ve babaya duygusal erişilebilirlik ile reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolünü incelemeye yönelik betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımlı değişkenleri reaktif ve proaktif saldırganlıktır. Bağımsız değişkenler ise anne ve babaya duygusal erişilebilirlik ve duygu düzenleme becerileridir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Adana ili merkez ilçelerine bağlı (Çukurova, Seyhan, Yüreğir ve Sarıçam) sekiz lisede 2015-2016 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 423 (%54.5), kız 353 (%45.5) erkek olmak üzere toplam 776 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler 14-19 yaş aralığında olup, yaş ortalamaları 16.38'dir (Ss=1.13). Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden "kolay ulaşılabilir durum örnekleme" ne göre oluşturulmuştur. Çalışmada sekiz farklı okuldan veri toplanmış ve okullar üst, orta ve düşük sosyoekonomik düzeye sahip dört farklı ilçeden seçilmiştir. Çalışma grubuna mümkün olduğu kadar farklı lise türlerine (Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi ve Fen Lisesi) devam eden öğrenciler seçilerek çeşitlilik sağlanmak amaçlanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin %40.9'u ilkokul mezunudur. Öğrencilerin annelerinin yalnızca %7.2'si yüksek okul ya da üniversite %0.5'i yüksek lisans veya doktora mezunudur. Öğrencilerin babalarının ise %30.2'si ilkokul mezunudur. Öğrencilerin babalarının %18.9'unun ise yüksek okul ya da üniversite mezunudur ve % 1.7'si yüksek lisans veya doktora mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği

Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği Raine ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilmiş olup Türkçeye uyarlama çalışması Cenkseven Önder, Avcı ve Çolakkadıoğlu (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin 11 maddesi reaktif saldırganlık, 12 maddesi ise proaktif saldırganlık boyutunu değerlendirmek üzere toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 3'lü Likert tipi bir ölçek olup 0-1-2 olarak puanlanmaktadır. Ölçek reaktif-proaktif saldırganlık kavramının uygunluğuna ek olarak, hem sözel hem de fiziksel saldırganlığı da içeren maddelerden oluşmaktadır ve de saldırganlığın durumsal ve nedensel boyutlarını da içermektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar saldırganlık eğiliminin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçekten reaktif saldırganlık, proaktif saldırganlık ve toplam saldırganlık puanları elde edilmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması (Cenkseven Önder vd., 2016) 763 ortaokul ve lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiş olup, güvenilirlik katsayıları toplam saldırganlık puanı için .88; proaktif saldırganlık için .84; reaktif saldırganlık için ise .84 olarak belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun orijinal formda olduğu gibi iki faktörlü bir yapı sergilediği belirlenmiştir ($\chi^2=599.64$, $df=229$, $AIC=693.62$, $GFI=.97$, $AGFI=.97$, $NFI=.98$, $NNFI=.99$, $IFI=.99$, $RMSEA=.046$). Bu çalışma kapsamında ölçekten elde edilen güvenilirlik katsayıları reaktif saldırganlık için .82, proaktif saldırganlık için ise .78'dir.

Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği

Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği Ölçeği Lum ve Phares (2005) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte katılımcıların anne ve babalarını ayrı ayrı değerlendirmek üzere 15 maddeden oluşmakta olup 1 ile 6 arasında puanlanan 6'lı likert tipi bir yapı göstermektedir. Ölçeğin anne ve baba formundan alınan yüksek puanlar, ilgili formun ilişkili olduğu ebeveynin duygusal erişilebilirliğinin yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Gökçe (2013) tarafından yapılmıştır. Türkçe formun Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı anne formu için .95, baba formu için .97 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin toplam test korelasyonu değerlendirildiğinde, anne formunun değerlerinin .65 ile .83 arasında; baba formunun değerlerinin .76 ile .86 arasında değiştiği bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda ölçeğin anne formuna ait "Annenin Duygusal Erişilebilirliği" faktörünün açıkladığı varyans %59.94, baba formuna ait "Babanın Duygusal Erişilebilirliği" faktörünün açıkladığı varyans ise %68.66'dır. Faktör yükleri ise anneye duygusal erişilebilirlik için .63 ve .84 ve babaya duygusal erişilebilirlik için .76 ve .88 arasında değişmektedir. Bu çalışma kapsamında ölçekten elde edilen güvenilirlik katsayıları anneye duygusal erişilebilirlik için .93, babaya duygusal erişilebilirlik için ise .92'dir.

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği Gratz ve Roemer (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek duygusal farkındalığın yetersizliği, duygusal belirginliğin yetersizliği, olumsuz duyguların kabul edilmemesi, strateji düzenlemedeki yetersizlik, dürtüsel davranış üzerindeki kontrol yetersizliği ve olumsuz duygulardan ayrı olarak davranış yetersizliği olmak üzere ölçek toplam altı alt ölçekten oluşmaktadır (Rugancı ve Gençöz, 2010). Ölçek 1-5 arasında puanlanan 5'li Likert tipi bir ölçektir ve ölçekten alınan yüksek puanlar, duygu düzenleme güçlüğüne işaret etmektedir. Türkçe'ye uyarlama çalışması Rugancı (2008) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Alt ölçeklerin iç tutarlık katsayılarının ise .90 ile .75 arasında değişiklik gösterdiği bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirliği .83 olarak bulunan ölçeğin Gutmann yarıya bölme güvenilirlik katsayısı ise .95 olarak bulunmuştur. Benzer testler geçerliliğinde Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği Kısa Semptom Envanteri ile .58 düzeyinde ve alt ölçekleri ile .39 ve .54 arasında ilişkili bulunmuştur (Rugancı ve Gençöz, 2010). Bu çalışma kapsamında ölçekten elde edilen güvenilirlik katsayısı da ölçeğin tamamı için .88 olarak tespit edilmiştir.

İşlem

Verilerin toplanma işlemi yasal olarak izin işlemlerinin ardından Adana ili merkez ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı sekiz farklı liseden randevu alınarak, ders saatleri içerisinde ve sınıf ortamında uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğrencilere uygulanmıştır. Katılımcılar ölçekleri yaklaşık 20 dakikada yanıtlamışlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğü'nün aracılık rolü incelenmiştir. Öncelikle bütün değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler hesaplanmış, değişkenler arası ilişkiler Pearson korelasyon analizi kullanılarak belirlenmiştir. Son olarak aracılık analizleri Preacher ve Hayes'in (2004, 2008) önerileri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Dolaylı etkilerin anlamlılığını incelemek için Preacher ve Hayes'in (2008) bootstrapping prosedürü kullanılmıştır. Bu araştırmada 1000 bootstrap yapılarak bootstrap katsayısı ve güven aralıkları belirlenmiştir. Belirtilen analizler IBM SPSS Statistics 23.00 kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Betimsel İstatistikler ve Korelasyonlar

Reaktif - proaktif saldırganlık, ebeveyn duygusal erişilebilirliği, ve duygu düzenleme güclüğü arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği ve Duygu Düzenleme Güclüğü Ölçeği Arasındaki Korelasyon Değerleri ve Betimsel İstatistikler

	Korelasyonlar					Betimsel İstatistikler		
	1	2	3	4	5	X (Ss)	Çarpıklık	Basıklık
1. Reaktif Saldırganlık	-					8.55 (4.19)	.46	-.18
2. Proaktif Saldırganlık	.52**	-				1.99 (2.67)	.89	.18
3. Anneye Duyg.Erişim	-.18**	-.15**	-			73.07 (16.78)	.87	1.22
4. Babaya Duyg.Erişim.	-.20**	-.17**	.52**	-		65.13 (20.41)	-.78	.39
5. Duygu Düz.Güclüğü	.33**	.20**	-.13**	-.13**	-	103.32 (19.14)	.25	-.51

(* $p < .05$, ** $p < .01$)

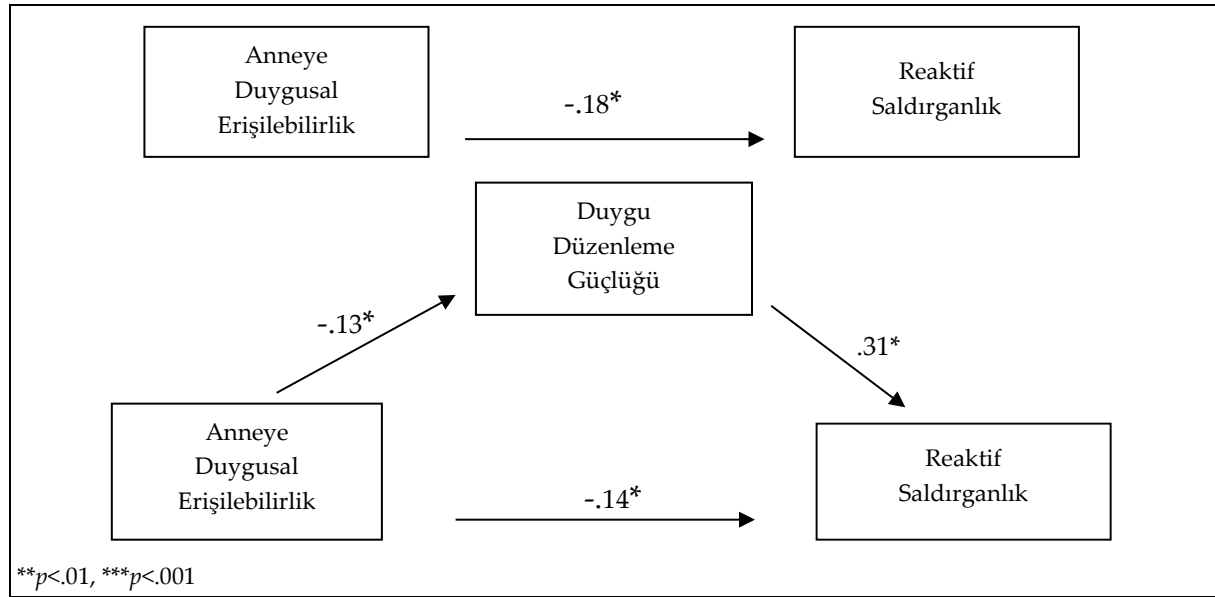
Tablo 1'de de görülebileceği gibi, anne-babanın duygusal erişilebilirliği ile reaktif saldırganlık (sırasıyla -.18, -.20) ve proaktif saldırganlık (sırasıyla -.15, -.17) arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Reaktif saldırganlık ile duygu düzenleme güclüğü arasında .33, proaktif saldırganlık ile .20 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Ayrıca duygu düzenleme güclüğü ile anne ve babaya duygusal erişilebilirlik arasında -.13 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Aracılık Modelleri

Anne ve babaya duygusal erişilebilirlik, reaktif-proaktif saldırganlık ve aracı değişken olarak ele alınan duygu düzenleme güclüğü arasındaki ilişkiler regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Ayrıca dolaylı etkilerin değerlendirilmesinde bootstrapping kullanılmıştır.

Anneye Duygusal Erişilebilirlik ve Reaktif Saldırganlık Arasında Duygu Düzenleme Gücüğünün Aracı Rolü

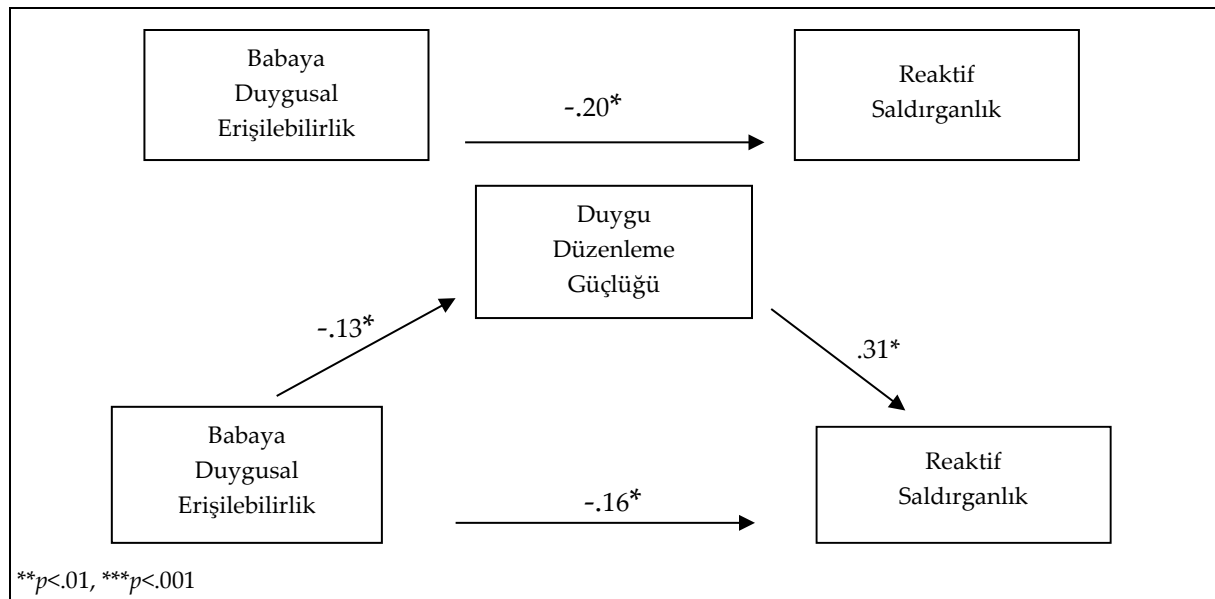
Anneye duygusal erişilebilirlik ve reaktif saldırganlık arasında duygu düzenleme gücüğünün aracı etkisine ilişkin sonuçlar Şekil 1'de gösterilmiştir. Beklenildiği üzere anneye duygusal erişilebilirlik duygu düzenleme gücüğünü anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.13$, $t = -3.53$, $p < .001$). Ardından duygu düzenleme güclüğü reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde pozitif yordamaktadır ($\beta = .33$, $t = 9.69$, $p < .001$). Anneye duygusal erişilebilirlik reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.18$, $t = -5.10$, $p < .001$). Şekil 1'de görülebileceği gibi, duygu düzenleme gücüğünün anneye duygusal erişilebilirlik ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkideki aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucunda duygu düzenleme güclüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin -.18'den -.14'e ($p < .001$) düştüğü belirlenmiştir. Bootstrapping sonuçlarına göre bu düşüş duygu düzenleme gücüğünün anneye duygusal erişilebilirlik ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkide kısmi aracılık etmektedir (bootstrap katsayısı = .04, Sh = .01, %95 GA = -.052, -.018). Preacher ve Hayes'in (2004, 2008) dolaylı etkinin anlamlı olduğuna karar verebilmek için aracı değişkenin nokta tahminin %95 BCa güven aralığının alt ve üst sınırının sıfırı kapsamaması gerektiğini belirtmektedir.

Şekil 1. Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün, Reaktif Saldırganlık ve Anne Duygusal Erişilebilirliği Arasındaki İlişkide Aracı Rollerini

Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Reaktif Saldırganlık Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Aracı Rolü

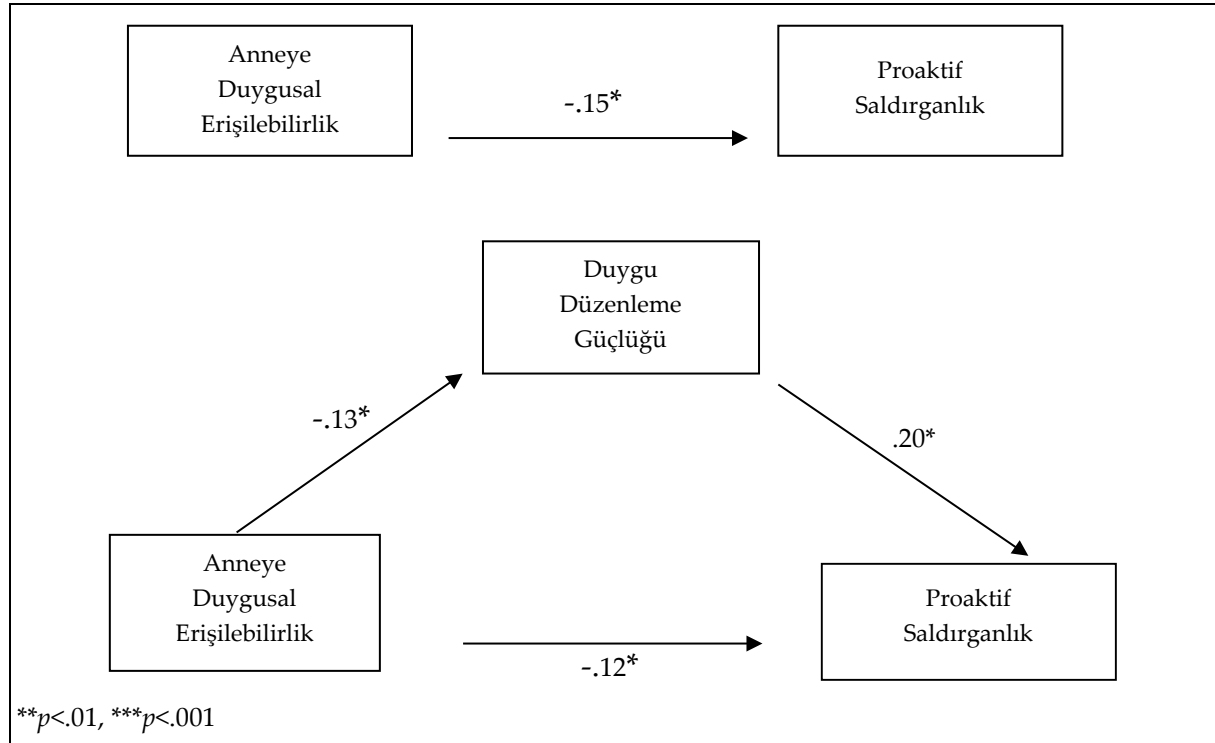
Babaya duygusal erişilebilirlik ve reaktif saldırganlık arasında duygu düzenleme güçlüğü'nün aracı etkisine ilişkin sonuçlar Şekil 2'de yer almaktadır. Babaya duygusal erişilebilirlik duygu düzenleme güçlüğü'nü anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.13$, $t = -2.97$, $p < .001$). Duygu düzenleme güçlüğü reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde pozitif yordamaktadır ($\beta = .31$, $t = 9.69$, $p < .001$). Babaya duygusal erişilebilirlik reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.16$, $t = -5.80$, $p < .001$). Duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin $-.20$ 'den $-.16$ 'ya ($p < .001$) düştüğü belirlenmiştir. Bootstrapping sonuçlarına göre duygu düzenleme güçlüğü babaya duygusal erişilebilirlik ve reaktif saldırganlık arasında kısmi aracı etkiye sahiptir (bootstrap katsayısı = $.03$, $Sh = .01$ %95G.A. = $-.048$, $-.021$).

Şekil 2. Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün, Reaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirliği Arasındaki İlişkide Aracı Rollerini

Anneye Duygusal Erişilebilirlik ve Proaktif Saldırganlık Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Aracı Rolü

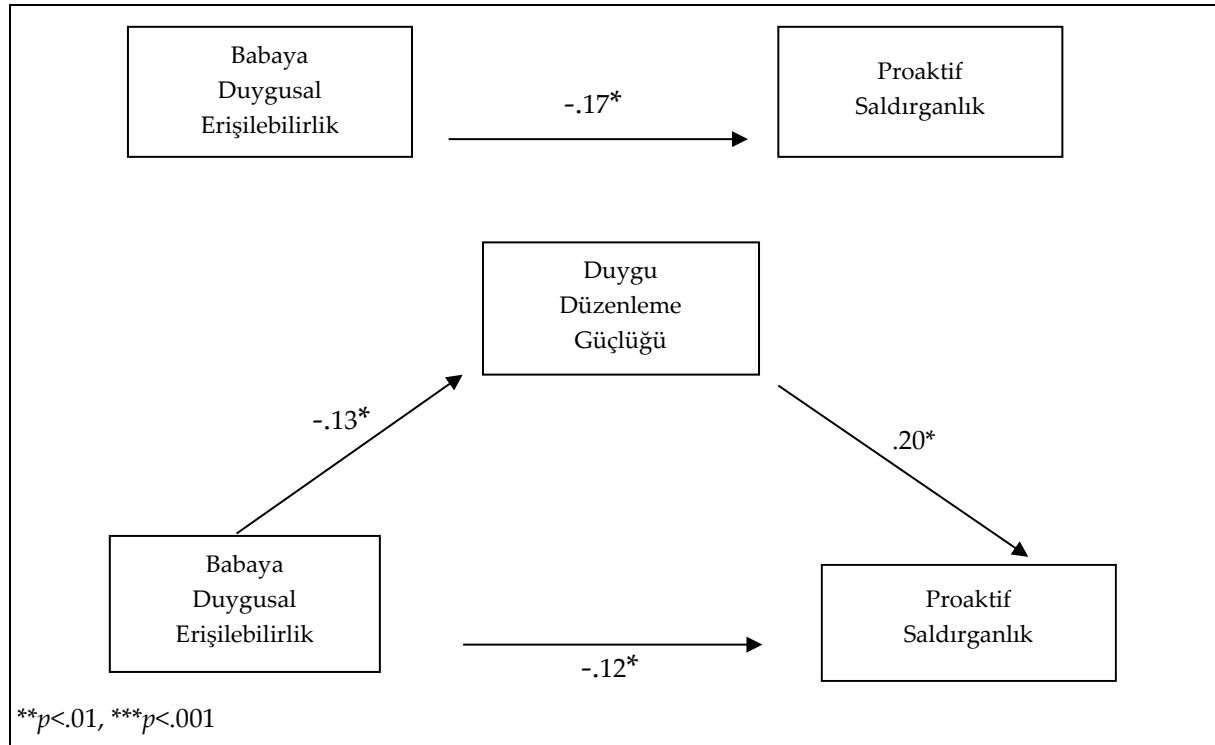
Şekil 3'de de görülebileceği gibi anneye duygusal erişilebilirlik duygu düzenleme güçlüğü anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.13$, $t = -3.53$, $p < .001$). Duygu düzenleme güçlüğü proaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde pozitif yordamaktadır ($\beta = .20$, $t = 5.81$, $p < .001$). Babaya duygusal erişilebilirlik reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.12$, $t = -2.57$, $p < .001$). Duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin $-.15$ 'den $-.12$ 'ye ($p < .001$) düştüğü belirlenmiştir. Bootstrapping sonuçları (bootstrap katsayısı = $-.02$, $Sh = .01$ %95 G.A. = $-.033$, $-.007$) duygu düzenleme güçlüğü'nün anneye duygusal erişilebilirlik ve proaktif saldırganlık arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 3. Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün, Proaktif Saldırganlık ve Anneye Duygusal Erişilebilirliği Arasındaki İlişide Aracı Rollerini

Babaya Duygusal Erişilebilirlik ve Proaktif Saldırganlık Arasında Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Aracı Rolü

Babaya duygusal erişilebilirlik ve proaktif saldırganlık arasında duygu düzenleme güçlüğü'nün aracı rolüne ilişkin sonuçlar Şekil 4'de yer almaktadır. Babaya duygusal erişilebilirlik duygu düzenleme güçlüğü'nü anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.13$, $t = -2.97$, $p < .001$). Duygu düzenleme güçlüğü proaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde pozitif yordamaktadır ($\beta = .20$, $t = 5.81$, $p < .001$). Babaya duygusal erişilebilirlik reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde negatif yordamaktadır ($\beta = -.14$, $t = -4.65$, $p < .001$). Duygu düzenleme güçlüğü eşitliğe girdikten sonra beta değerinin $-.15$ 'den $-.12$ 'ye ($p < .001$) düştüğü belirlenmiştir. Bootstrapping sonuçlarına göre duygu düzenleme güçlüğü babaya duygusal erişilebilirlik ve proaktif saldırganlık arasında kısmi aracılık etmektedir (bootstrap katsayısı = $-.02$, $Sh = .01$ %95 G.A. = $-.028$, $-.009$).

Şekil 4. Duygu Düzenleme Güçlüğü, Proaktif Saldırganlık ve Babaya Duygusal Erişilebilirliği Arasındaki İlişide Aracı Roller

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın sonucuna bakıldığında ergenlerin duygu düzenleme güçlüklerinin, reaktif-proaktif saldırganlık ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği arasında kısmi aracı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Aracı etki sınavasından önce değişkenler arası ilişkiler incelenmiş ve reaktif-proaktif saldırganlık ve ebeveyn duygusal erişilebilirliği, duygu düzenleme güçlüğü arasında anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.

İlk olarak anne ve babanın duygusal erişilebilirliği ile reaktif-proaktif saldırganlık arasında negatif ilişki bulunmuştur. Bu sonuç daha önceki araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Er, 2014; Marici, 2015; DeBaryshe ve Fryxell, 2004; Garnefski vd., 2002). Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki ve bu ilişkinin kalitesi çocukların ilerleyen dönemlerde kendilerine ve sosyal ilişkilerine ilişkin algı, tutum ve davranışların belirleyicisi olma konumundadır (Werner, 2004). Henry, Sager ve Plunkett (1996) bu durumla tutarlı olarak ailesiyle aralarında sağlıklı bir ilişki bulunan ergenlik dönemindeki bireylerin sosyal ortamlarda etkileşim halinde buldukları kişilere karşı, kişilerin yaşadığı hissiyat ve duygusal durumlarını anlama ve diğerlerine karşı anlayışla yaklaşma çabaları içinde olduğunu vurgulamaktadır. Doğası gereği ergenlik dönemindeki kişiler kendi problemleri ile başa çıkabilmeleri için aileden edindiği duygusal ve bilişsel stratejileri davranışsal sorunlar yaşadığı olaylarda bu stratejileri kullanma eğilimi göstermektedirler (Garnefski vd., 2002). Ergenlik dönemi ayrıca bir dizi fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimlerin yaşandığı ve ergen ve ebeveyn arasındaki ilişkilerin karakterize edildiği önemli bir dönemi temsil etmektedir (Babore vd., 2014). Morris ve diğerleri (2007) ergenlik döneminde bulunan kişilerin gelişimsel süreç içerisinde başa çıkma mekanizmalarını ve duygu düzenleme stratejilerini akademik hedefler, duygusal ilişkiler ve v.b. gibi gelişimsel görevlerinden dolayı daha yoğunlukla kullandığını ve ailesiyle bu dönemde sağlıklı ilişki kuramayan, ailesinden duygusal olarak uzak ve kopukluk yaşayan ergenlerin yaşadığı bu durumu etrafına çeşitli şekillerde uyum problemi olarak yansıttığını bulgulamaktadır. Buradan hareketle aile içerisinde duygusal yaşantılardan uzak ve problem anında kendini saldırgan eylemler içerisinde savunmayı öğrenen birey ergenlik döneminde yaşadığı problemlerde geçmişten getirdiği saldırganca problem çözme tarzını ortaya koyduğu düşünülebilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise, reaktif-proaktif saldırganlık ve duygu düzenleme güçlüğü arasında pozitif ilişki olduğudur. Konuyla ilgili yapılan araştırmaları incelediğimizde Skripkauskaite ve diğerleri (2015) reaktif ve proaktif saldırganlık ile duygu düzenleme güçlüğü arasındaki yapıyı incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre duygu düzenleme güçlüğü ve reaktif-proaktif saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yine benzer çalışmada Jackson (2015) reaktif ve proaktif saldırganlık ile duygu düzenleme güçlüğü arasında anlamsal ilişkiyi ortaya koymuştur. Etkili duygusal düzenleme duyguların anlamını ve tanınmasını içeren, duyguların kabulüne dayanan ve olumsuz bir duygu deneyimlemesi durumunda duyguları kontrol etme ve hedef yönelimli davranışları sürdürme yeteneği içinde barındıran bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Gratz ve Roemer, 2004). Cohn, Jakupcak, Seibert, Zeichner ve Hildebrandt (2010) yapmış oldukları bir araştırmada düşük düzeyde duygusal anlaşılabilirlik, duygusal açıklık, duygusal farkındalık ve duygusal kontrol ile saldırganlık arasında anlamsal olarak ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Eisenberg ve diğerleri (1998) ve Morris ve diğerleri (2007) duygu düzenleme becerilerindeki yetersizliğin ergenlerde bilişsel ve sosyal gelişimde yetersizliğe ve saldırgan davranışlara neden olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç daha önceki araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı, ergenlik döneminde bulunan lise öğrencilerinin ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve reaktif-proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün aracı etki gösterip göstermediğini belirlemektir. Tüm ölçeklerin toplam puanları üzerinden yapılan değerlendirmede, lise öğrencilerinde anne ve babaya duygusal erişilebilirlik ile reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkide duygu düzenleme güçlüğünün kısmi aracı rol oynadığı bulgulanmıştır. Bu bağlamda elde ettiğimiz sonuçlar işaret etmektedir ki, aile içerisinde duygusal yaşantılardan uzak, soğuk, ilgisiz ve katı kurullarla eğitilmek duygu düzenlemede güçlük yaşamaya neden olmakta ve bu durum da sosyal ortamdaki ilişkilerde reaktif-proaktif saldırgan davranış olarak yansımaktadır.

Reaktif-proaktif saldırganlık ve genel olarak ebeveyn tutumları arasında duygu düzenlemenin aracı rolü üstlenen birçok çalışma bulunmaktadır. İlgili konu üzerindeki araştırmalara baktığımızda; Shields ve Cicchetti (2001) yapmış olduğu araştırmada duygu düzenlemede yetersizliğin, reaktif saldırganlık ve çocuklarına kötü muamele yapan ebeveyn tutumları arasındaki ilişkide aracı rol oynadığını bulgulanmıştır. Ayrıca Chang, Schwartz, Dodge ve McBride-Chang (2003) anneleri tarafından şiddet gören çocukların saldırgan davranışları arasında duygusal düzensizliğin aracı rolünü incelemişlerdir. Ortaya çıkan sonuç annelerinden şiddet gören çocukların saldırgan davranışları arasında duygusal düzensizliğin aracı etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Bir başka araştırmada Su, Mrug ve Windle (2010) reaktif-proaktif saldırganlık üzerinde saldırganlık eğilimleri, şiddet eğilimli davranışlar ve empati becerileri arasında şiddete maruz kalma ve ebeveynlerin çocuklarına verdiği fiziksel ve duygusal bakım arasındaki aracı ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada reaktif-proaktif saldırganlık ve şiddet eğilimli davranışlar, şiddete maruz kalma arasındaki ilişkide ilgisiz ebeveyn tutumu aracı etkiye sahip olarak bulgulanmıştır.

Çeşitli araştırma sonuçlarından elde etmiş olduğumuz bilgiler doğrultusunda reaktif-proaktif saldırganlık ve genel olarak duygusal süreçler arasında birden fazla aracı değişken bulunmaktadır. Bu araştırmada ebeveyn duygusal erişilebilirliği ile reaktif-proaktif saldırganlık arasında duygu düzenleme güçlüğünün aracı etkisi araştırılmış ve duygu düzenleme güçlüğünün bu ilişkide kısmi aracılık rolünün bulunduğu tespit edilmiştir. Bu noktada Baron ve Kenny'nin (1986) özellikle psikoloji ve sosyal bilim araştırmalarında farklı değişkenler arasındaki ilişkilerin üzerinde farklı değişkenlerin aracı rolünün bulunabilme ihtimalinin olabileceğine dair görüşü araştırmalardan çıkan verilerle destekler niteliktedir.

Bu araştırma bazı açılardan birtakım sınırlılıklara sahiptir. Öncelikli olarak bu araştırma Adana il merkezinde öğrenim gören ergenler üzerinde uygulanmıştır. Farklı bölgelerdeki ergen örneklem üzerinde benzer çalışmalar yapılması genellenebilirliği yönünden faydalı olabilir. Ayrıca araştırma lise grubu öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda örneklem grubu farklı öğrenci ve yaş grubunda (Üniversite, ortaokul ögr.) tekrarlanabilir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar çerçevesinde uygulama ve araştırma bazında bazı öneriler sunulabilir. Öncelikli olarak reaktif saldırganlığın olumlu sonuç beklentilerinden dolayı sergilenip pekiştirilmesi yerini zamanla proaktif saldırganlığa bırakabilmektedir. Bundan dolayı reaktif saldırganlığın kontrol altına alınması için özellikle küçük yaşlardan itibaren ğrenci ve çocukların dürtü ve tepki kontrolü kazandırılmasına yönelik çalışmalar ergenlik döneminde yaşanması muhtemel olan proaktif saldırganlığın nleme çalışmaları bakımından faydalı olacağı düşünülebilir. Bu açıdan da okul ortamından yapılacak çalışmalarda velilerin dahil edilmesi ve ergenler açısından duygusal yaşantıların ele alınıp dahil edilmesi önemli görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada reaktif-proaktif saldırganlık ebeveyn duygusal erişilebilirliği ve duygu düzenleme güçlüğü açısından incelenmiştir. Araştırma farklı değişkenlerle (kişilik özellikleri, bağlanma stilleri, sosyal-duygusal yetkinlik, okul iklimi, öz değerlendirme, v.b) incelenebilir.

Kaynakça

- Anderson, C. A. ve Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view. M. A. Hogg ve J. Cooper (Ed.), *Handbook of social psychology* içinde (s. 296-323). London: Sage Publications.
- Babore, A., Picconi, L., Candelori, C. ve Trumello, C. (2014). The emotional relationship with parents: A validation study of the LEAP among Italian adolescents. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(6), 728-739.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Prentice Hall PTR.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator and mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistic considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Berkowitz, Z. (1993). Aggression: Its causes, consequences, and control. *Aggressive Behavior*, 20(6), 464-466.
- Biringen, Z. (2000). Emotional availability: Conceptualization and research findings. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70, 104-114.
- Card, N. A. ve Little, T. (2007). Differential relations of instrumental and reactive aggression with maladjustment: Does adaptivity depend on function?. P. Hawley, T. Little ve P. Rodkin (Ed.), *Aggression and adaptation: The bright side to bad behavior* içinde (s. 107-134). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Cenkseven Önder, F., Avcı, R. ve Çolakkadioğlu, O. (2016). Validity and reliability of the reactive-proactive aggression questionnaire in Turkish adolescents. *Academic Journals*, 11(20), 1931-1943.
- Chang, L., Schwartz, D., Dodge, K. A. ve McBride-Chang, C. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal Family Psychology*, 17(4), 598-606.
- Cohn, A. M., Jakupcak, M., Seibert, L. A., Zeichner, A. ve Hildebrandt, T. B. (2010). The role of emotion dysregulation in the association between men's restrictive emotionality and use of physical aggression. *Psychology of Men and Masculinity*, 11(1), 53-64.
- Conger, R. D., Conger, K. J., Elder G. H., Lorenz, F. O., Simons, R. L. ve Whitbeck L. B. (2012). A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Development*, 63, 526-541.
- Cook, E. C., Chaplin, T. M. ve Stroud, L. R. (2015). The relationship between autonomy and relatedness and adolescents' adrenocortical and cardiovascular stress response. *J Youth Adolesc*, 44, 1999-2011.
- Crick, N. R. ve Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67(3), 993-1002.
- Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context. An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- De Castro, B. O., Slot, N. W., Bosch, J. D., Koops, W. ve Veerman, J. W. (2003). Negative affect exacerbates hostile attributions of intent in highly aggressive boys. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 32, 57-66.
- De Castro, B. O., Merk, W. V., Koops, W., Veerman, J. W. ve Bosch, J. D. (2005). Emotions in social information processing and their relations with reactive and proactive aggression in referred aggressive boys. *Journal Clinical Child Adolescent Psychology*, 34(1), 105-16.
- Dean, A. J., Duke, S. G., George, M. ve Scott, J. (2007). Behavioral management leads to reduction in aggression in a child and adolescent psychiatric inpatient unit. *Journal of The American Academy of Childve Adolescent Psychiatry*, 46(6), 711-20.
- DeBaryshe, B. ve Fryxell, D. (2004). A developmental perspective on anger: Family and peer contexts. *Psychology in the School*, 35, 205-216.
- Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal Personal Social Psychology*, 53(6), 1146-58.

- Eisenberg, N., Cumberland, A. ve Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychology Inquiry*, 9(4), 241-273.
- Er, G. (2014). *Ergenlikte reaktif-proaktif saldırganlık, empati ve çocuk yetiştirme stilleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Erdley, C. A., Rivera, M. S., Shepherd, E. J. ve Holleb, L. (2010). Social cognitive models and skills. D. W. Nangle, D. J. Hansen, C. A. Erdley ve P. J. Norton (Ed.), *Practitioner's guide to empirically based measures of social skills*. Springer Publications.
- Eron, L. D., Huesmann, L. R. ve Zelli, A. (1991). The role of parental variables in the learning of aggression. D. Pepler ve K. Rubin (Ed.), *The development of and treatment of childhood aggression* içinde (s. 169-188). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Fite, P. J., Rathert, J. L., Stoppelbein, L. ve Greening, L. (2012). Social problems as a mediator of the link between reactive aggression and withdrawn/depressed symptoms. *Journal of Child and Family Studies*, 21(2), 184-189.
- Forbes, E. E. ve Dahl, R. E. (2010). Pubertal development and behavior: hormonal activation of social and motivational tendencies. *Brain Cogn*, 72, 66-72.
- Garnefski, N., Legerstee, J., Kraaij, V., Van den Kommer, T. ve Teerds, J. (2002). Cognitive coping strategies and symptoms of depression and anxiety: A comparison between adolescents and adults. *Journal of Adolescence*, 25, 603-611.
- Geen, R. G. (2001). *Human aggression* (2. bs.). Taylor ve Francis.
- Goleman, D. (2011). *Duygusal zeka* (B. S. Yüksel, Çev.) (11. bs.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökçe, G. (2013). *Ebeveynin duygusal erişilebilirliği ve genel psikolojik sağlık: Duygu düzenleme, kişilerarası ilişki tarzı ve sosyal desteğin rolü* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Gratz, K. L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional assesment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26(1), 41-54.
- Gross, J. J. ve Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* içinde (s. 3-24). New York: Guilford Press.
- Guyer, A. E., Caouette, J. D., Lee, C. C. ve Ruiz, S. K. (2014). Will they like me? Adolescents' emotional responses to peer evaluation. *Int J Behav Dev*, 38, 155-163.
- Halberstadt, A. G., Denham, S. A ve Dunsmore, J. C. (2001). Affective social competence. *Social Development*, 10(1), 79-119.
- Henry, C. S., Sager, D. W. ve Plunkett, S. W. (1996). Adolescents' perceptions of family system characteristics, parent adolescent dyadic behaviours, adolescent qualities and adolescent empathy. *Family Relations*, 45, 283-292.
- Hubbard, J. A., Dodge, K. A., Cillessen, A. H., Coie, J. D. ve Schwartz, D. (2001). The dyadic nature of social information processing in boys' reactive and proactive aggression. *Journal Personal Social Psychology*, 80(2), 268-80.
- Hubbard, J. A., McAuliffe, M. D., Morrow, M. T. ve Romano, L. J. (2010). Reactive and proactive aggression in childhood and adolescence: Precursors, outcomes, processes, experiences, and measurement. *Department of Psychology, University of Delaware, Newark*, 78(1), 95-118.
- Jackson, S.R. (2015). *Examining emotion regulation, perspective taking, and types of aggression in the context of adolescent dating relationship* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). B.A. University of South Alabama, USA.
- Kawabata, Y., Alink, L. R. A., Tseng, W., Van Ijzendoorn, M. H. ve Crick, N. R. (2011). Maternal and paternal parenting styles associated with relational aggression in children and adolescents: A conceptual analysis and meta-analytic review. *Developmental Review*, 31(4), 240-78.

- Lum, J. J. ve Phares, V. (2005). Assessing the emotional availability of parents. *Psychopathology and Behavioral Assessment*, 27(11), 211-226.
- Marici, M. (2015). Psycho-Behavioral consequences of parenting variables in adolescents. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 187, 295-300.
- Marsee, M. A. ve Frick, P. J. (2007). Exploring the cognitive and emotional correlates to proactive and reactive aggression in a sample of detained girls. *J Abnormal Child Psychology*, 35(6), 969-81.
- Martinko, M. J., Gundlach, M. J. ve Douglas, S. C. (2002). Toward an integrative theory of counterproductive workplace behavior: A causal reasoning perspective. *International Journal of Selection and Assessment*, 10, 36-50.
- McAuliffe, M. D., Hubbard, J. A., Rubin, R. M., Morrow, M. T. ve Dearing, K. F. (2007). Reactive and proactive aggression: Stability of constructs and relations to correlates. *The Journal of Genetic Psychology*, 167(4), 365-382.
- Miles, S. R., Tharp, A. T., Stanford, M., Sharp, C., Menefee, D. ve Kent, D. A. (2015). Emotion dysregulation mediates the relationship between traumatic exposure and aggression in healthy young women. *Personality and Individual Differences*, 76(2015), 222-227.
- Miller, J. D. ve Lynam, D. R. (2006). Reactive and proactive aggression: Similarities and differences. *Personality and Individual Differences*, 41, 1469-1480.
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S. ve Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361-388.
- Oudekerk, B. A., Allen, J. P., Hessel, E. T. ve Molloy, L. E. (2015). The cascading development of autonomy and relatedness from adolescence to adulthood. *Child Dev.*, 86, 472-485.
- Ögel, K., Tarı, I. ve Yılmazçetin Eke, C. (2006). *Okullarda suç ve şiddeti önleme*. İstanbul: Yeniden, 17.
- Pena, L. R. ve Pacheco, N. E. (2012). Physical-Verbal aggression and depression in adolescents: The role of cognitive emotion regulation strategies. *University Psychology*, 11(4), 1245-1254.
- Polman, H., Orobio de Castro, B., Kooops, W., van Boxtel, H. W. ve Merk, W. W. (2007). A meta-analysis of the distinction between reactive and proactive aggression in children and adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35(4), 522-535.
- Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2004). Spss and sas procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods*, 36(4), 717-731.
- Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891.
- Pulkkinen, L. (1996). Proactive and reactive aggression in early adolescence as precursors to anti- and prosocial behavior in young adults. *Aggressive Behaviour*, 22(4), 241-57.
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., ... Liu, J. (2006). The reactive-proactive aggression questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behaviour*, 32(2), 159-171.
- Robertson, T., Daffern, M. ve Bucks, R. S. (2012). Emotion regulation and aggression. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 72-82.
- Rugancı, R. N. (2008). The relationship among attachment style, affect regulation, psychological distress and mental construction of the relational world (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Rugancı, R. N. ve Gençöz, T. (2010). Psychometric properties of a turkish version of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Clinical Psychology*, 66(4), 442-455.
- Santaş, D. ve Gençöz, T. (2011). Ergenlerin duygu düzenleme güçlüklerinin, annelerinin duygu düzenleme güçlükleri ve çocuk yetiştirme davranışları ile ilişkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(2), 2011.

- Schwartz, D., Dodge, K. A., Coie, J. D., Hubbard, J. A., Cillessen, A. H., Lemerise, E. A. ve Bateman, H. (1998). Social-cognitive and behavioral correlates of aggression and victimization in boys' play groups. *Journal Abnormal Child Psychology*, 26(6), 431-440.
- Shields, A. ve Cicchetti, D. (2001). Parental maltreatment and emotion dysregulation as risk factors for bullying and victimization in middle childhood. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 349-363.
- Silk, J. S., Steinberg, L. ve Morris, A. S. (2003). Adolescents' emotion regulation in daily life: Links to depressive symptoms and problem behavior. *Child Development*, 74, 1869-1880.
- Skripkauskaitė, S., Hawk, S. T., Branje, S. J. T., Koot, H. M., van Lier, P. A. C. ve Meeus, W. (2015). Reactive and proactive aggression: Differential links with emotion regulation difficulties, maternal criticism in adolescence. *Aggressive Behavior*, 41(3), 214-226.
- Smithmyer, C., Hubbard, J. ve Simons, R. (2000). Proactive and reactive aggression in delinquent adolescents: Relations to aggression outcome expectations. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 86-93.
- Somerville, L. H., Jones, R. M. ve Casey, B. J. (2010). A time of change: behavioral and neural correlates of adolescent sensitivity to appetitive and aversive environmental cues. *Brain Cognitive*, 72, 124-133.
- Spector, P. E., Fox, S. ve Domagalski, T. (2005). Emotions, violence, and counterproductive work behavior. *Perspectives On Workplace Violence*, 3, 29-47.
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment and Human Development*, 7(4), 349-367.
- Stifter, C. A ve Spinrad, T. L. (2002). The effect of excessive crying on the development of emotion regulation. *Infancy*, 3(2), 133-52.
- Su, W., Mrug, S. ve Windle, M. (2010). Social cognitive and emotional mediators link violence exposure and parental nurturance to adolescent aggression. *Journal Clinic Child Adolescent Psychology*, 39(6).
- Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(2-3), 25-52.
- Uz Baş, A., Öz, F. S. ve Topçu Kabasakal, Z. (2012). İlköğretim ve ortaöğretim okullarında reaktif ve proaktif saldırganlık: Okul psikolojik danışmanlarının görüş ve yaklaşımları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 354-370.
- Verlinden, S., Hersen, M. ve Thomas, J. (2000). Risk factors in school shootings. *Clinical Psychology Review*, 20, 1(3), 56.
- Vitaro, F., Brendgen, M. ve Tremblay, R. E. (2002). Reactively and proactively aggressive children: Antecedent and subsequent characteristics. *Journal Abnormal Child Psychology*, 43(4), 495-505.
- Werner, P. (2004). Reasoned action and planned behaviour. S. J. Peterson ve T. S. Bredow (Ed.), *Middle range theories, application to nursing research* içinde (s. 125-147). <http://books.google.com/books> adresinden erişildi.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2007). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 1-13.